

Kingdom of the Netherlands

DİN, TOPLUMSAL CİNSİYET VE
KÜLTÜRE ODAKLANARAK
**DERS KİTAPLARININ
İÇERİĞİNİN
KAPSAYICI HALE
GETİRİLMESİ**

Kingdom of the Netherlands

DİN, TOPLUMSAL CİNSİYET VE
KÜLTÜRE ODAKLANARAK
**DERS KİTAPLARININ
İÇERİĞİNİN
KAPSAYICI HALE
GETİRİLMESİ**

Eşit Haklar İçin İzleme Derneği
Gümüşsuyu Mah. Ağa Çırağı Sok.
No:7 Pamir Apartmanı Daire: 1
Beyoğlu/İstanbul
Tel: 0212 293 63 77
www.esithaklar.org
email: esithaklar@gmail.com

Çeviri: Alev Özsoy

Grafik Tasarım: Mehmet Ali Çelik

İSTANBUL - 2021

*Bu yayın Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve
Kültür Örgütü tarafından 2017 yılında yayınlanan
Kılavuz'un gayri resmi çevirisidir.*

*Çeviri, Hollanda Krallığı Büyükelçiliği
tarafından desteklenen
“Türkiye Eğitim Sisteminde Çoğulculuğu ve
Din veya İnanç Özgürlüğünü Destekleme Projesi”
kapsamında yapılmıştır.*

*Bu yayın Büyükelçiliğin görüşlerini
yansıtmamaktadır.
İçeriğinin tüm sorumluluğu
Eşit Haklar İçin İzleme Derneği'ne aittir.*

UNESCO Eğitim Sektörü

Eğitim UNESCO'nun en büyük önceliğidir çünkü temel bir insan hakkıdır ve barışın inşa edilmesinin ve sürdürülebilir kalkınmanın temelini oluşturur. UNESCO, Birleşmiş Milletlerin eğitim konusunda uzmanlaşmış kurulusudur, Eğitim Sektörü ise eğitimde küresel ve bölgesel liderlik sağlar, ulusal eğitim sistemlerini güçlendirir ve özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği ve Afrika'ya odaklanarak çağdaş küresel zorluklara eğitim yoluyla yanıt verir.

Küresel Eğitim için 2030 Gündemi

UNESCO, Birleşmiş Milletlerin eğitimde uzmanlaşmış kuruluğu olarak, 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi aracılığıyla yoksulluğu 2030 yılına kadar ortadan kaldırmaya yönelik küresel hareketin bir parçasını oluşturan Eğitim için 2030 Gündeminin liderliğini ve koordinasyonunu üstlenmiştir. “**Herkesi kapsayan ve herkese eşit derecede kaliteli eğitim sağlamayı ve herkese yaşam boyu eğitim imkânı tanımayı**” amaçlayan Hedef 4, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin tümüne ulaşmak için gerekli olan eğitime ayrılmıştır.

Eğitim için 2030 Eylem Çerçevesi bu iddialı hedefe ulaşılması ve taahhütlerin yerine getirilmesi konusunda yol göstermektedir.

İÇİNDEKİLER

6 TEŞEKKÜR

7 BÖLÜM I – GENEL BAĞLAM

7 Arka plan

8 Gerekçe ve zorluklar

9 Hedefler ve hedef kitle

10 BÖLÜM II – ODAK TEMALARININ SUNUMU

10 Din

11 Toplumsal Cinsiyet

12 Kültür

14 BÖLÜM III – DERS KİTAPLARININ YAZILMASINA, GÖZDEN GEÇİRİLMESİNE VE DEĞERLENDİRİLMESİNE İLİŞKİN YOL GÖSTERİCİ İLKELER

14 Kapsayıcı bir dil kullanmak

14 Farklı kimlikleri temsil etmek

20 İnsan haklarını dahil etmek

23 EK

23 Sözlükçe

25 Seçme kaynakça

27 Başlıca uluslararası hukuki belgeler

TEŞEKKÜR

“Din, toplumsal cinsiyet ve kültüre odaklanarak ders kitaplarının içeriğinin kapsayıcı hale getirilmesi” isimli yayın kapsayıcı eğitim alanında uzmanlardan oluşan bir ekip tarafından hazırlanmıştır. Bu kılavuzun taslağı, UNESCO Genel Merkezinin eski Sürdürülebilir Kalkınma için Eğitim Bölümü tarafından ders kitabı yazma üzerine biri Rabat’ta (Fas, 2013) ve diğeri Viyana’da (Avusturya, 2015) düzenlenen iki çalıştayda test edilmiştir. Ekip, odak gruplarından gelen yorumları ve geri bildirimleri dahil etmek için belgeyi gözden geçirmiştir.

Rabat ve Viyana katılımcılarına paha biçilmez katkıları için minnettarız. Yayını geliştiren uzman ekibine özel olarak teşekkür ederiz: Jacqueline Costa-Lascoux, Sylvie Cromer, Jean Bernard ve Georg Eckert Enstitüsü Uluslararası Ders Kitapları Araştırma ekibi, Eckhardt Fuchs, Henning Hues, Inga Niehaus ve Götz Nordbruch.

Yayının hazırlık aşaması, Kapsayıcılık, Barış ve Sürdürülebilir Kalkınma için Eğitim Bölümü Program Uzmanı Noro Andriamiseza tarafından koordine edilmiştir.. Ayrıca Cherki Elhamdani, Falk Pingel ve UNESCO meslektaşlarımızdan gelen yorum ve katkılardan dolayı teşekkür ederiz. Özellikle Christopher Cornu, Joanna Herat, Dakmara Georgescu, Angela Guerra-Sua, Alice Mauske Viviane, Hugue Ngandeu Ngatta, Rosanna Paquet Lefebvre, Ann-Belinda Preis ve Lydia Ruprecht’e minnettarız. Yayın, Darren Frey tarafından düzenlenmiştir.

UNESCO, Suudi Arabistan Krallığı’nın bu yayının hazırlanması için verdiği mali destek için teşekkür eder.

BÖLÜM I – GENEL BAĞLAM

GİRİŞ

Arka Plan

UNESCO, 1945 yılında kurulduğundan bu yana temel görevi olan “erkeklerin ve kadınların zihninde barışı inşa etme” çabalarının bir parçası olarak ders kitaplarının hazırlanmasına ilişkin meseleler üzerinde çalışmaktadır. Başlangıçta bu çalışmalar, ders kitaplarının başta eski hasımların birbirini anlamasını sağlayarak, mutabakat tesis ederek barışın desteklenmesinde bir eğitim aracı olarak kullanılmasına odaklanıyordu. Bu dönemde UNESCO tarafından desteklenen ders kitabı inceleme ve revizyon projeleri, ders kitaplarından “ötekine” dair olumsuz kalıpyargılarına, dar milliyetçiliğe ve savaşın yüceltilmesine yol açan içeriğin kaldırılmasını amaçlıyordu.

Bu temalar günümüzde hala geçerliliğini korusa da, UNESCO'nun ders kitapları ve öğrenme materyallerine ilişkin son dönemdeki çalışmaları, eğitimin insan haklarını teşvik etme ve ayrımcılığın tüm biçimlerini sona erdirmedeki rolüne ilişkin mülhazaları kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bu mülhazalar ilk olarak UNESCO'nun 1974 tarihli "Uluslararası Anlayış, İşbirliği ve Barış için Eğitim ile İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerle ilgili Eğitime İlişkin Tavsiye Kararı" ile belirlenmiştir.

Bunun sonucunda, ders kitabı geliştirme politikaları, araştırma yaklaşımları ve yönergeleri artık çeşitliliğe saygı temelinde birlikte yaşamayı öğrenmenin önemini vurgulayan, daha geniş ve daha derin bir kaliteli eğitim tanımının içine yerleştirilmiştir. Eğitime ilişkin bu vizyon, Birleşmiş Milletlerin 4. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefinin, özellikle “2030’a kadar diğer konuların yanı sıra, sürdürülebilir kal-

kınma ve sürdürülebilir yaşam tarzları için eğitim, insan hakları, cinsiyet eşitliği, barışçıl ve şiddete başvurmeyen kültürün yaygınlaştırılması, dünya vatandaşlığı ve kültürel çeşitliliğin değerinin bilinmesi ile kültürün sürdürülebilir kalkınmaya olan katkısı da dâhil olmak üzere, herkesin sürdürülebilir kalkınmanın yaygınlaşması için gerekli bilgi ve yetenekleri elde etmesinin temin edilmesini” açıkça öngören 4.7 sayılı hedefin tam kalbinde yer almaktadır. Bu vurgu, UNESCO'nun en son stratejik eğitim girişimlerine, özellikle de Küresel Vatandaşlık Eğitimi girişimine yansımıştır.

UNESCO ve ortaklarının dünya çapında ders kitaplarının kalitesini iyileştirmeye yönelik öncü çabaları, önemli ilerlemeler sağlamıştır.

Birkaç istisna dışında, ders kitapları artık açıkça propaganda aracı olarak kullanılmamakta veya şiddete tahrik işlevi görmemektedir. Bununla birlikte, okul ders kitapları üzerine yapılan ve sayısı giderek artan uluslararası araştırmalar, ayrımcılığı, etnik gerilimleri ve daha genel olarak şiddet içeren aşırılığı körükleyebilecek ayrıştırıcı kalıpyargıların oluşumunu beslemeye devam eden çok sayıda, bazen de kolayca fark edilmeyen metin unsurlarının bulunduğu ortaya çıkarmıştır. Bazen kasıtsız olsalar da, bu tür örnekler ve eksik bırakılan bilgiler diğerlerine dair yanlış ve zarar verici izlenimler edinilmesine yol açabilir. Bugün yapılması gereken, eğitim sistemlerince onaylanan ders kitaplarının, halkları ve toplumları önyargılı, eksik ve yanlış şekilde göstermesine karşı koyacak sağlam bir güç olmasını sağlamaktır. Bu şekilde, öğrenenlerin toplumlarına yapıcı bir şekilde kat-

kıda bulunabilen bilgili ve kültür okuryazarı vatandaşlar haline gelmeleri sağlanacaktır. Bu yayın, kapsayıcı eğitim alanında uluslararası bir uzmanlar grubunun yardımıyla UNESCO ve Georg Eckert Enstitüsü (GEI) tarafından hazırlanmıştır. Eylül 2012'de UNESCO Genel Merkezinde düzenlenen bir uzman toplantısında üç temel konu (din, toplumsal cinsiyet ve kültür) üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Bunlar kalıpyargılara yol açabilecek en kritik ve muhtemelen tartışmalı konular arasındadır ve bu nedenle kaliteli ders kitaplarında çeşitliliği ve herkese saygıyı teşvik etmek için uygun şekilde ele alınmalıdır. Taslak içerik iki kez test edilmiştir: Önce Mayıs 2013'te Rabat, Fas'ta bir UNESCO çalıştayında test edilmiş ve yapılan revizyonun ardından, Temmuz 2015'te Kral Abdullah Bin Abdülaziz Uluslararası Dinlerarası ve Kültürlerarası Diyalog Merkezi (KAICIID) ile işbirliği içinde Viyana, Avusturya'da tekrar test edilmiştir. Ortaya çıkan yayın, standart uluslararası referanslarda, özellikle insan hakları ve çeşitlilikle ilgili olanlarda belirtildiği gibi evrensel olarak paylaşılan değerlere sıkı sıkıya bağlıdır (ders kitaplarıyla ilgili hukuki araçlara ilişkin Ek'e bakınız).

Gerekçe ve zorluklar

Üç temel konu (din, toplumsal cinsiyet ve kültür) insan çeşitliliği kavramıyla ortak bağlarından dolayı seçilmiştir. Potansiyel olarak tartışmalı olan bu üç konu, kapsayıcı eğitimin önemli yönlerini temsil etmektedir, çünkü bir okulun öğrenme ortamını ve eğitim uygulamalarını şekillendirmeye yardımcı olurlar. Burada ayrı ayrı ele alınsalar da, kültür çok geniş bir kavram olduğu için dini ve toplumsal cinsiyeti de kapsayabileceğine dikkat edilmelidir.

Bir müfredatın en görünür yönleri olan ders kitapları genellikle öğretme ve öğrenme süreçlerini şekillendiren ana senaryo olarak kabul edilir. Bununla birlikte, bazı bağlamlarda ders kitapları pek çok eğitim kaynağından yalnızca biridir. Ders kitapları çeşitli şekillerde kullanıldığından ve birçok farklı

biçimler alabildiğinden, tüm kaliteli ders kitaplarının gelişimine rehberlik edecek tek bir yaklaşım yoktur. Dolayısıyla, sadece burada ele alınan üç konuyu tek başına karşılaştırarak ve bunların üzerinde düşünerek çeşitliliğin sağlıklı bir şekilde takdir edilmesi sağlanamaz. Gerçekte din, cinsiyet ve kültür karmaşık şekillerde etkileşim halindedir; dahası, her birine bir dizi başka faktör de etki etmektedir.

Bu etkileşimlerin karmaşıklığını göstermek için toplumsal cinsiyet ayrımlarına bakmak gerekir. Bu ayrımlar, kültürler arasındaki farklılıklarla güçlü ilişki içindedir ve bu farklılıklar da genellikle dini gelenekleri ve bireylerin kendi tercihlerini yansıtır. Kültür, hem bireysel hem de sosyal yaşam biçimlerini etkileyen değerleri ve sosyal kodları aktarır. Bunlar eğitimde doğal olarak ortaya çıkar.

Toplumsal cinsiyet ayrımları ve dini çeşitliliğe yönelik bakış açıları, eğitim liderleri tarafından benimsenen pedagojiye ve kullandıkları ders kitaplarına yansıyan kültürel bir boyuta sahiptir.

Benzer şekilde, birçok çağdaş toplumda dinler kültürle yakından bağlantılıdır ve genellikle kişinin kültürel kimliğinin ve sosyal statüsünün önemli bileşenleridir. Bu etkileşimler, yalnızca ülkeler arasında değil, ülkeler içinde de büyük farklılıklar gösterir ve ülkelerdeki siyasi bağlama göre farklı şekillerde ortaya çıkarlar. Örneğin, birçok toplumda siyasi ve dini yapılar sıkı ve kasıtlı olarak birbirine bağlıyken, laik veya oldukça laikleşmiş toplumlarda durum böyle değildir.

Din, toplumsal cinsiyet ve kültür arasındaki karmaşık etkileşimler nedeniyle bu yayın, üç konunun her birinin özelliklerini ve ortak yönlerini göz ardı etmeden çeşitliliği kabul etme ve çeşitliliğe saygı duyma konusunda pratik yapmak için birçok fırsat sunmaktadır.

Bir kılavuz niteliğindeki bu yayın, her ülkenin eğitim sisteminin kendine özgü özellik-

lerine uygun şekilde, konu ve yaş grubuna göre ders kitaplarına uygulanabilir.

Bazı ders kitapları din ve kültür arasındaki bağlantıları vurgularken, bazıları da konuları ayrı ayrı ele alacak ve aralarında net ayrımlar yapacaktır.

Gerçek bir değişimin gerçekleşmesi için, eğitim sistemlerinin evrensel olarak paylaşılan değerlerin sadece müfredat ve ders kitaplarına değil, aynı zamanda pedagojik uygulamalara, öğretmen eğitime ve okul yaşamının diğer her yönüne dahil edilmesine imkan tanınması gerekir.

Bu kılavuzun birincil görevi, kullanıcılarının öğretme ve öğrenme materyalleri aracılığıyla çeşitli eğitim bağlamlarında kalıpyargıları ele almasını ve bunlara karşı koymasını sağlamaktır.

Hedefler ve hedef kitle

Bu kılavuzun amacı, zararlı kalıpyargılara son verilmesine yardımcı olmaktır. Tasarımından kullanımına kadar ders kitaplarının hazırlanmasının her aşamasına dahil olan tüm aktörlerin eşitlik ve çeşitliliğe saygıya dayalı yeni yaklaşım ve uygulamaları benimsemelerine yardımcı olarak bu amaca ulaşmayı hedeflemektedir.

Bu kılavuzun tüm kullanıcıları, ders kitaplarının hazırlanmasındaki ve kullanımındaki rollerine bakılmaksızın, gelişim ve eğitim bağlamında barışı, eşitliği ve sosyal uyumu nasıl teşvik edebileceklerini daha iyi anlamayı bekleyebilirler.

Bu kılavuz, önyargılardan ve zararlı kalıpyargılardan arınmış öğretim ve öğrenim etkileşimlerini şekillendirmeye örnekler vererek, gelişim ve eğitimle ilgilenen herkes için yararlı bilgiler sunmaktadır.

Bu kılavuz, ders kitaplarını hazırlayanlar, kabul edenler ve kullananlar, hatta kendi başlarına çalışanların bile kolaylıkla anlaşılabilirliği için bilinçli olarak basit, pratik bir tarzda yazılmıştır. Öncelikle ders kitabı

yazarları, müfredatı hazırlayanlar ve öğretmenler için tasarlanmış olsa da, özellikle yayıncılar, siyasi paydaşlar ve öğretmen eğitimcileri için de yararlı olabilir.

Özellikle ders kitaplarının tasarlanmasına, yazılmasına ve değerlendirilmesine yardımcı olması amaçlanmıştır:

- Müfredatı hazırlayanlar, bu kılavuzu örneğin, temel ders kitaplarının yanı sıra tamamlayıcı öğrenim materyallerinin tasarlanması ve seçilmesine ilişkin kriterlerin belirlenmesine yardımcı olması için kullanabilirler. Bu kılavuzun, aslında, kritik ders kitabı seçimi için gereken kapasitenin oluşturulmasına yardımcı olacağı umulmaktadır.
- Öğretmenler, bu kılavuzu mevcut metinleri analiz etmek ve gelecek basımlarda yapılacak revizyonları önermek için bir kontrol listesi olarak kullanabilirler.
- Yayıncılar konseptten son üretime kadar metin geliştirmenin her aşamasında bu kılavuza başvurabilirler veya yaygın şekilde kullanılan metinlerin güncellenmiş versiyonlarını hazırlarken bu kılavuzdan faydalanabilirler.

BÖLÜM II – ODAK TEMALARININ SUNUMU

Bu bölümdeki üç temel konu, referans ve kullanım kolaylığı için yapılandırılmıştır. Her bir konu sunulurken şu unsurlar ele alınmıştır: konunun arka planı, başlıca endişeler ve eğitimin bu konuların ele alınmasındaki rolü. Her bir konuyu sunmak için bir dizi kritik soru ele alınmıştır.

Bu sorular şunlardır:

- Birleşmiş Milletler, barışı ve insan haklarını desteklemeye ilişkin uluslararası perspektiften bu konuyu nasıl ele almıştır?
- Bu konu, bir eğitim sisteminin kaliteli öğrenme materyalleri sağlama taahhüdü ile ne kadar alakalıdır?
- Okullarda ve diğer öğrenme alanlarında evrensel olarak paylaşılan değerlere saygı duyulmasını sağlamak için bu konu kapsamında sorulacak somut sorular nelerdir?

Temel konular

Din

Arka plan

Tarih boyunca pek çok devletin egemen bir din aracılığıyla birliği sağlamaya çalışmasına rağmen, çağdaş toplumlarda dinler ve inançlar giderek daha da çeşitlenmektedir. Çoğu durumda, azınlık dinleri, baskın dinlerin yanında farklı seviyelerde özgür şekilde yaşamıştır.¹ Dahası, farklı mezhepler ve eğilimler genellikle aynı din içinde ortaya çıkmış ve bazen bölünmelere, dini savaflara

ve buna benzer çatışmalara yol açmıştır. Küreselleşmenin yükselişiyle birlikte bireylerin karşı karşıya olduğu dünya görüşlerinin ve dini uygulamaların çeşitliliği de artmıştır.

Başlıca endişeler

Bu kılavuz, dinler arasında barışçıl, saygıya dayalı alışverişi teşvik ederken, bireylere toplumlarda mevcut olan inançların çeşitliliğini takdir etmelerinde yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Bu, yalnızca birçok farklı inancın var olduğunu değil, aynı zamanda bu inançların kendi dini kaynakları ve kökenleri hakkında farklı yorumlara sahip olduğunu kabul etmek anlamına gelmektedir. Bu çeşitliliği takdir etmek, laik felsefi perspektifler de dahil olmak üzere hiçbir tanrı kavramına sahip olmayan maneviyat biçimlerine ve felsefi geleneklere de saygı duymayı gerektirir. Laik veya son derece laikleşmiş toplumlar dini politikadan, vatandaşlığı inançtan ve medeni hukuku da dini hukuktan ayırır. Bu toplumlarda, kişinin hangi dine mensup olduğuna bakılmaksızın, sivil ve siyasi katılımı hedefleyen eğitimi savunma eğilimi vardır.

Eğitimin rolü

Ders kitapları, başkalarının inançları hakkında farkındalık yaratma ve toplumlarda ve genel olarak dünyada var olan inançların çeşitliliğine ilişkin anlayış ve saygıyı geliştirme sürecinde etkilidir. Ders kitapları önyargı ile mücadeleye yardım edebilir, çoğulculuğu bir değer olarak sunabilir ve kişinin inançlarını ifade etme hakkına saygıya dayalı karşılıklı anlayışı teşvik edebilir. Hoşgörü, ayrıştırıcı kalıpyargılar ve ayrımcılık

¹ Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde ve 1960 Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme tanımlanmaktadır. Bugün, Devletlerin çoğu vicdan özgürlüğünü ve ibadet özgürlüğünü temel özgürlükler olarak kabul etmektedir.

karşısında eleştirel düşünmeyi ve bireysel seçimin bağımsızlığını destekleyebilir.

Eğitim, inançlar arası diyalogu ve çeşitli inançların anlaşılmasını teşvik etmeyi amaçlar. Bununla birlikte, belirli bir dinin mesajını, dogmalarını ve törenlerini aktarmak için tasarlanmış olan inanç eğitimi ile karıştırılmamalıdır.² Okul bağlamında dinler arası eğitim, yalnızca çeşitli inançları keşfetmeyi değil, aynı zamanda aralarında ki olası benzerlikleri ve farklılıkları vurgulamayı da amaçlar.³

Toplumsal Cinsiyet⁴

Arka plan

Daha 1946'da ders kitaplarından ırkçı ve yabancı düşmanı önyargıların kökünü kazıma-ya odaklanan UNESCO, 1970'lerde kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliğin kalıcı bir kaynağı olarak kabul edilen toplumsal cinsiyet kalıpyargılarıyla mücadele etmeye başlamıştır. Birleşmiş Milletlerin 1980 Kopenhag Dünya Kadın Konferansından sonra cinsiyetçiliği tespit etmek, tanımlamak ve ortadan kaldırmaya yönelik muhtelif adımlar tavsiye etmek amacıyla kadınların imajına ilişkin bir araştırma programı başlatılmıştır.⁵

Bu araştırma programı, ders kitaplarında cinsiyetçiliğin genellikle toplumda kadın ve erkeklerin oynadıkları gerçek rollerin gösterilmemesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda sağlanan gerçek ilerlemelerin göz ardı edilmesi şeklinde ortaya çıktığını göstermiştir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kadınlar, erkekler ve toplumların geneli için zararlı

ve adaletsiz olduğunu kabul eden UNESCO, toplumsal cinsiyet eşitliğini savunmakta ve bunu da başta eğitim yoluyla yapmaktadır. UNESCO özellikle Küresel Vatandaşlık Eğitimine verdiği destekle, bireyleri toplumsal cinsiyetle ilgili olanlar dahil, zararlı kalıpyargılara ve önyargılara meydan okumaya teşvik edecek bilgi, beceri, değer ve tutumların edinilmesini kolaylaştırmayı hedeflemektedir. Bu şekilde cinsiyet eşitliğini destekleyen toplumların oluşturulmasına katkı sağlamaktadır. Bu tür bir eğitimin amacı, istekleri veya potansiyelleri ne olursa olsun insanları etkileyen ayrımcılıkla mücadele etmektir. Ayrımcılık bireyleri hareket etme ve seçim yapma kabiliyetinden, toplumları ise değerli bakış açılarından ve çok ihtiyaç duyulan iş gücünden mahrum bırakır.

Başlıca endişeler

Bu kılavuz, toplumsal cinsiyet eşitliğini desteklemeyi ve bireylerin geçmişteki toplumsal cinsiyete dayalı toplum düzenlerini (örneğin tarih kitaplarında ve edebiyatta anlatıldığı şekliyle) anlamalarını ve bunun günümüzde nasıl olduğunu (örneğin kendi toplumlarını tasvir eden yurttaşlık ders kitaplarında) fark etmelerini sağlayacak şekilde toplumsal cinsiyet çeşitliliğini anlamaya teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Sadece tüm toplumsal cinsiyetleri eşit olarak teşvik etmek ve desteklemek değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklere, ötekileştirmeye ve dışlanmaya yol açan süreçlere dikkat çekmek amaçlanmaktadır. Tamamlayıcı bir amaç da, eşitliğin nasıl elde edilebileceğini göstermektir. Böylelikle ötekileştirilenlerin, mağdur olmaktan çıkıp hareketlerinde serbest bireyler haline nasıl dönüşebilecekleri anlatılabilir.

2 Din eğitimi, kişinin kendi dinini veya ibadetlerini öğrenmesi veya diğer dinleri veya inançları öğrenmesi olarak tanımlanabilir. Oysa dinler arası eğitim, farklı dinlerden insanlar arasındaki ilişkileri aktif olarak şekillendirmeyi amaçlamaktadır. (UNESCO Guidelines on intercultural education) (Kültürlerarası eğitim üzerine UNESCO Yönergeleri). Cf. Robert Jackson (2014)

3 Signposts- Policy and practice for teaching about religion and non-religious world views in intercultural education. (Yön Gösterici İşaretler - kültürler arası eğitimde din ve din dışı dünya görüşlerinin öğretilmesine ilişkin politika ve uygulamalar) Avrupa Konseyi

4 Bu kılavuz, Carole Brugges ve Sylvie Cromer tarafından akademik araştırmalar için geliştirilen niceliksel yöntemden uyarlanmıştır. Burada temel ilke, tüm konulara uygulanacak şekilde ele alınmıştır.

5 Cf. Andrée Michel (1986). Down with stereotypes! Eliminating sexism from children's literature and school textbooks (Kahrolsun kalıpyargılar! Cinsiyetçiliğin çocuk edebiyatından ve ders kitaplarından kaldırılması). Paris, UNESCO. Fransızca ve Arapça olarak da mevcuttur.

Eğitimin rolü

Ders kitapları, bir yandan hem bizim hem de başka toplumların geçmişteki ve günümüzdeki farklı özelliklerini gösterirken, bir yandan da yeni bilgi ve beceriler kazandırmalıdır. İnsan topluluğuna ait olma duygusuna ve hepimizin aynı haklara, sorumluluklara ve görevlere sahip olduğumuz anlayışına sahip, bilgili vatandaşların yetiştirilmesine yardımcı olacak eleştirel düşünme becerileri geliştirmelidirler.

Ders kitapları, öğrencilerin daha ziyade kadınlara ve erkeklere verilen rolleri anlamalarına ve her iki cinsiyeti ve cinsel azınlıkları ana akım toplumla eşit bir şekilde kapsayan daha adil bir sosyal düzeni oluşturmak için ihtiyaç duyulan sosyal değişimi kabul etmelerine yardımcı olmalıdır. Ders kitaplarını okuyarak başlatılacak tartışmalar ve öğretmen-öğrenci etkileşimleri yoluyla kalıpyargılar ele alınabilir, sorgulanabilir ve reddedilebilir.

Geçmiş toplumlardan örnekler vermek ve (kadın ve erkeklerin yanı sıra) diğer toplumsal cinsiyet kategorilerini ve (heteroseksüelliğin yanı sıra) diğer cinsel yönelimleri ön plana çıkaran öyküler anlatmak⁶ insanoğlunun iki cinsiyete bölünmesinin ve heteroseksüelliğin dayatılmasının neden olduğu önyargıların etkisini gösterebilir.

Kültür

Arka plan

UNESCO kültürel çeşitliliğin savunulmasını, çocukların evrensel eğitim hakkından ayrılamayan ahlaki bir zorunluluk olarak görmektedir. Kültürel çeşitliliğin savunulması, azınlıklara mensup kişilerin temel haklarına ve insan haklarının ayrılmaz bir parçası olan kültürel haklara bağlılığı ifade eder. Kültür aynı zamanda vatandaşlık ve

kimlik, sosyal uyum ve bilgiye dayalı ekonomilerin büyümesi hakkında yapılan güncel tartışmaların da merkezinde yer almaktadır.

Başlıca endişeler

Kültürel çeşitliliğin kabul edilmesi ve kültürel çeşitliliğe saygı gösterilmesi⁸, barışı, sosyal uyumu ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamanın aracı olarak kabul edilmektedir⁹. Sonuç olarak, kültürel çeşitliliğin korunması ulusal ve uluslararası politikanın önemli bir boyutudur. Ülkeler küreselleşmiş bir dünyada giderek daha fazla birbirine bağlı hale geldikçe, bölgesel kültürler dış faktörlerden etkilenmektedir. Bu bağlamda, yerel kültürlerin tek tip hale geldiği ve nihayetinde gelecek nesillerde yol olacağına dair bir endişe vardır.

Yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin (ICT'ler) yaygınlaşması bu süreci daha da hızlandırırken; bu teknolojiler, bireyler ve halklar arasındaki etkileşimi geliştirme ve daha önce ayrı olan ülkeleri ve kültürleri yakın temasa geçirme fırsatı sağlar.

Eğitimin rolü

Kültürel değişimler ve ekonomik işbirliği giderek daha yaygın hale geldikçe eğitim bu tür diyalogların şekillendirilmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Okullar, genellikle farklı bireyler ve topluluklar arasında güven ve karşılıklı anlayış ortamının inşa edilebileceği ilk yerdir. Ders kitapları bu gelişmeye yardımcı olabilir veya bunu engelleyebilir.

Eğitim, mevcut nesillerin bu kültürel çeşitlilik mirasını gelecek nesillere aktarmasının bir yoludur. Pedagojinin her alanında karşılaşılabilecek bir yenilik, yaratıcılık ve karşılıklı öğrenme alma kaynağıdır. Okumayı ve yazmayı öğrenmek, dünyanın tarihini ve coğrafyasını keşfetmek, yeni diller öğrenmek, edebiyat, sanat, matematik, bilim ve yeni teknolojiler hakkında bilgi edinmek;

6 Lezbiyen, gey, biseksüel ve transseksüel

7 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Madde 27 ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Madde 13 ve 15

8 UNESCO Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi, 2001 - ve bunun sonucu, halklar arası diyalog

9 UNESCO (2009). Kültürel Çeşitliliğe ve Kültürlerarası Diyaloga Yatırım Yapmak

bunların hepsi kültürel açıdan farklı toplumların karmaşıklığını ve nasıl geliştiğini keşfetmenin yollarıdır. Bu tür bir öğrenme, kültürler arasında nasıl bir alışveriş olduğunu ve kültürlerin birbirine nasıl bağımlı olduğunu gösterir. Öğrencileri kendi farklı bakış açılarını geliştirmeye teşvik ederken, aynı zamanda birçok farklı ve çeşitli kültürlerin tarihi olan dünya tarihine katıldıklarını hatırlatır. Bu tür bir eğitim, karşılıklı anlayışın gelişmesine katkıda bulunur ve öğrencinin bilgilerinin kalitesini ve derinliğini artırır. Öğrencilerin kişisel ve profesyonel yeteneklerini geliştirmek için önlerinde bulunan seçenekleri çoğaltır, daha özgür ve daha zengin ahlaki, manevi, duygusal ve entelektüel yaşamlar yaşamalarını sağlar ve aktif küresel vatandaşlığın temellerini atar.¹⁰

Ders kitapları kültürel çeşitliliği teşvik etmek ve özellikle kültürü en geniş anlamıyla beslemek için kullanılabilir ve "bir toplumu veya sosyal grubu karakterize eden ayırt edici manevi, maddi, entelektüel ve duygusal özelliklerin tamamı" olarak anlaşılabilir.¹¹ (Mexico City Kültür Politikaları Bildirgesi, Dünya Kültür Politikaları Konferansı)

10 Sen, A. (1999). Development as Freedom. (Özgürlük Olarak Kalkınma) Oxford: Oxford University Press

11 Tam tanım için Ek'e bkz.

BÖLÜM III – DERS KİTAPLARININ YAZILMASINA, GÖZDEN GEÇİRİLMESİNE VE DEĞERLENDİRİLMESİNE İLİŞKİN YOL GÖSTERİCİ İLKELER

Kaliteli ders kitapları ayrıştırıcı kalıpyargılardan ve önyargılardan arındırılmalıdır. Bu da, ders kitabının geliştirilmesi ve kullanılmasında insan hakları temelli bir yaklaşım benimsenerek başarılabilir. Böyle bir yaklaşım, aşağıdaki üç stratejiyi uygulayarak çeşitliliği vurgular ve ayrıştırıcı kalıpyargılarla mücadele eder:

- Kapsayıcı bir dil kullanılması
- Farklı kimliklerin temsil edilmesi
- İnsan haklarının entegre edilmesi

Bu üç strateji birbiriyle ilişkilidir ve din, cinsiyet ve kültür konularının ders kitaplarının kullanılmasında ve geliştirilmesinde nasıl dikkate alınacağı meselesiyle doğrudan ilgilidir.

Aşağıdaki tablolarda bu stratejilerin her biri için, kullanıcılara kaliteli ders kitapları yazma önerileri sunulmaktadır. Önce zorlu sorular ve dikkat edilecek konular, arkasından metinlerin yazılmasına, gözden geçirilmesine veya değerlendirilmesine ilişkin tavsiyeler ve yaklaşımlar, ve kısa açıklamalarla önerilen uygulamalar ve/veya “umut veren uygulama” örnekleri verilmiştir.

Bu tablolar seçilebilecek yaklaşımları temsil etse de, kültür, din ve toplumsal cinsiyete ilişkin her ülkede geçerli olan konuları kapsamamaktadır. Mümkün olduğunda, kılavuzun tam anlamıyla kullanılmasını sağlamak için, halihazırda kullanımda olan ders kitaplarından yerel ve bölgesel örnekler de dahil edilerek eğitimler düzenlenmelidir.

Kapsayıcı bir dil kullanmak

Ders kitapları, bilgi vermek (örneğin belirli bir dine inananların sayısı veya kadınların gerçek rolünü keşfetmek ve nasıl ötekileştirildiklerini açıklamak) ve diyalogu ve eleştirel düşünmeyi kolaylaştırmak amacıyla öğrenme hedeflerini optimize eden bir dille yazılmalıdır.

Ders kitapları ayrıca öğrencilere bu bilgiye nasıl yaklaşacaklarını ve bu bilgiyi nasıl yorumlanacaklarını da öğretir. Ders kitaplarında kullanılan dile özellikle dikkat edilerek, tüm öğrencilerin bireysel ve toplu halde yapılan araştırmalara kendilerinin de dahil olduğunu hissetmelerini sağlayabilir.

Bazı diller eşitsizliğin izlerini taşır. Örneğin, birçok dilde “eril” olanın dışından öncelikli olduğunu belirten gramer kuralları vardır. Geçmişte ayrımcı olsalar da, diller zaman içinde gelişir ve cinsiyet ilişkilerindeki değişiklikleri ifade edebilir, çeşitliliği yansıtabilir ve eşitlik için çabalayabilir. Aşağıdaki tabloda, ders kitaplarında dil aracılığıyla aktarılabilecek önyargıları düzeltmeye ilişkin öneriler yer almaktadır.

Farklı kimlikleri temsil etmek

Kimlik, hem bir kişinin kendisini başkalarına sergilediği ya da başkaları tarafından algılanan şekliyle bireyselliğinin tanınmasını hem de bir bireyin dil, akrabalık, yaşam tarzları, inançlar veya diğer ortak bağlar ile oluşan bir gruba, topluma veya topluluğa üyeliğini ifade eder.

Tablo 1: Kapsayıcı bir dil kullanmak

Yazarlar ders kitaplarını yazarken veya gözden geçirirken dilin hangi yönlerinden haberdar olmalıdır?

ZORLU SORULAR VE DİKKAT EDİLECEK NOKTALAR	TAVSİYELER VE ÖNERİLEN YAKLAŞIMLAR	ÖNERİLEN UYGULAMALAR VE / VEYA UMUT VEREN UYGULAMALARDAN ÖRNEKLER
1 İNANÇLAR VE DÜNYA GÖRÜŞLERİ HAKKINDA BİLGİ	Görünürde tarafsız olan ancak bir toplumun, dinin veya diğer grupların aşırı basit şekilde temsil edilmesine neden olan aşırı genel terimlerden kaçının. Bir grubu diğerine düşüren uygulamalar hakkında genellemeler yapmaktan kaçının	Niteleyicileri genelleme yapmadan kullanın. Örneğin, tüm Hristiyanların Paskalyadan önce oruç tuttuğunu belirten "Hristiyanlar Paskalyadan önce oruç tutarlar" ifadesi yerine "Bir çok Hristiyan Paskalyadan önce oruç tutar" ifadesini kullanın.
2 KAVRAMLARIN, TERİMLERİN KULLANIMI	Kavramların ve terimlerin ülkedeki çeşitliliği gösterdiğinden emin olun. Belirli terimlerin etimolojisini inceleyin. Dilin tarihi kavramları, terimleri ve bunların nasıl evrildiğini açıklamak için ele alınmalıdır.	- Bir ulusun nasıl oluştuğunu inceleyin: "Vatandaş" terimi hem erkekleri hem de kadınları kapsıyor mı? Eğer kapsamıyorsa, neden kapsamıyor? Hem kadınlar hem de erkekler bir sosyal sınıfa ait oldukları ve belirli bir zamanda yaşadıkları için, ne tür bireylerin tasvir edildiğini doğrulamak önemlidir. - Tek tip bir kültür görüşünden kaçınmak için halklar, kültürler ve dillerden bahsederken için çoğulları kullanın. Örneğin, "yerli halklar". - Ülkenin Anayasasında "Çok Uluslu Devlet" ifadesi kullanılmışsa, bunu dikkate alın - Ya da başka bir ülkenin Anayasal çerçevesi dikkate alınabilir: Madde 32 dillerle ilgili olarak " (...) Devlet bölgelerdeki dillere ulusal kültürel hazineler olarak saygı gösterecek ve bunları koruyacaktır." (UNESCO Eğitim Hakkına İlişkin Veritabanı). - Örneğin şu incelenebilir: Bir kelime hangi dilden geliyor? Bir terimin neden yabancı bir dilden türetilmiş bir etimolojisi vardır? Başka dillerden neler ödünç alınmış ve dilsel etkiler nedir? Neden "demokrasi" kelimesi çok farklı geçmişlere sahip ülkelerde kullanılıyor?
3 CİNSİYETÇİ TERİMLERİN KULLANIMI	1 Varsa hem dişi hem de eril terimleri içeren unvanları kullanın. 2 Mümkün olduğunca erkekleri veya kadınları sistematik olarak belirli bir rol veya işlevle sınırlamayan terimler, isimler kullanın.	- Unvanlarda ve mesleklerde eril ve dişi terimleri değişimli olarak kullanın. Örneğin, iş kadını, iş adamı, bilim adamı, bilim kadını sözcüklerini değişimli kullanın. - Moda tasarımcısı, aşçı, anaokulu öğretmeni olan erkekleri, doktor, işçi veya bilimadamı olan kadınları gösterin.
4 KALIPYARGILARA DAYANAN VE TARAFLI TERİMLER	Hiyerarşilerin ve ayrımcılığın bazı terimlerle aktarıldığını unutmayın.	- Bir zamanlar "ilkel veya barbar" olarak tanımlanan kültürlerin şimdi nasıl küresel bir tanınırlığa kavuştuğu üzerinde durun. "Din" ile «köktencilik» birbirine karıştırmak gibi belirsizliklerden ve aceleci genellemelerden kaçınan kesin bir terminoloji kullanın.

Amartya Sen'e göre: "Dünyadaki insanların, bir tür tekil ve her şeyi kapsayan bir bölümlenme sistemine göre tek bir şekilde kategorileştirilebileceği gibi çok tuhaf varsayım artık işe yaramıyor [...] kendimizi çeşitli grupların üyeleri olarak görüyoruz - hepsine aیتiz. Kimlik çok yönlüdür ve değişmektedir. Hiçbir bireyin veya ülkenin tek bir değişmeyen kimliği yoktur."¹² Bireyler gittikçe daha hareketli hale geldikçe ve göç giderek daha yaygın hale geldikçe bu durum daha da geçerli hale gelmektedir. Bu durumun ve küreselleşmenin diğer boyutlarının bir sonucu olarak, bireyler, özellikle gençler, her zamankinden daha büyük bir kimlik çeşitliliği yaşamaktadır.

Gittikçe çeşitlenen toplumlarımızda, çeşitli ve sürekli değişen kültürel kimliklere sahip bireylerin ve grupların birbirleriyle uyumlu bir şekilde etkileşimde bulunmalarını ve bir arada yaşamalarını sağlamak hayati önem kazanmıştır. Empatiyi ve birbirini daha iyi anlamayı teşvik eden eğitim, tüm vatandaşların entegrasyonuna ve katılımına yardımcı olur ve sivil toplumun canlılığını sağlar.

Ders kitabı yazarları, farklı gerçekleri, kaynakları ve yorumları basitleştirmek ve bunları anlaşılır ve anlamlı kılmak için bir dizi başka seçimler de yaparlar. Burada yatan risk, bu seçimleri yaparken toplumlarda mevcut olan çeşitliliği temsil etmekte başarısız olmalarıdır. Ders kitaplarının ve diğer öğrenim materyallerinin toplumları oluşturan kültürlerin adil ve doğru bir şekilde temsil edilmesini sağlamak için büyük çaba gösterilmelidir. Bu, toplumların içinde ve arasında var olan kimliklerin çeşitliliğini ve çokluğunu hesaba katan bir eğitim yaklaşımı geliştirmeyi, toplumların belirli özelliklerine saygı duyan, aynı zamanda onları yaratan ve sürdüren karşılıklı değişimleri ve karşılıklı ilişkileri vurgulayan bir yaklaşım geliştirmeyi gerektirir.

Ayrıca ders kitaplarının dinleri tek tip ve zamandan bağımsız sistemler olarak sunmaktan kaçınması önerilmektedir. Bu amaçla, ders ki-

taplarında örneğin, aynı coğrafi bölgede bulunan farklı inançlardan örnekler verilebilir veya farklı inançlar arasındaki alışveriş ve belki de mezhepler ve felsefeler arasında paylaşılan özellikleri vurgulanabilir. İnançların çeşitliliğini kabul etmek, dine inanmayan bireylere yer açmayı ve genel yargılara varmaktan ve dinleri derecelendirmekten kaçınmayı gerektirir.

Toplumsal cinsiyetle ilgili olarak, araştırmalar, erkeklerin prestijli olarak kabul edilen belli alanlarda sayıca çokken (siyaset, bilim, ekonomi ve sanat gibi) genellikle kadınlara ait kabul edilen ve daha az görünür olan özel alanda (ev, çocuk yetiştirme) daha az yer aldıklarını göstermektedir.¹³ Ders kitabı yazarları, farklı cinsiyetlere sahip çeşitli farklı rol modellerini tanıtarak öğrencilerin merakını, hoşgörüsünü ve eleştirel farkındalığını uyandırabilirler.

Ders kitabı yazarları kullandıkları karakterlere dikkat etmeli; karakter türlerini ve sayısal dengeyi dikkate almalıdırlar. Erkek ve kadın karakterler arasında sayısal bir denge sağlamak, hem kadınların hem günümüzdeki hem geçmişteki konumunu ve rolünü öğrenmenin yanı sıra, kadınların veya erkeklerin bazı alanlardan ve mesleklerden yokluğunu tarihsel bağlamlara ve kalıpyargılara atıfta bulunarak açıklamak demektir. Ders kitapları, kız çocuklarına, erkek çocuklarına, erkeklere ve kadınlara dair çeşitli rol modeller sunarak, öğrencileri okuldaki her dersle ilgilenmeye teşvik eder ve onlara cinsiyetlerinden bağımsız olarak herkesin her türden beceriyi edinebileceğini gösterir. Öğrencilerin kendilerini, aksi takdirde yasaklanmış veya erişilemez görünen rollerde hayal etmelerini sağlar. Böylece, ders kitapları öğrencilerin önlerinde olduğunu düşündükleri eğitim ve meslek seçeneklerini arttırmak için kullanılabilir. Öğrencilere ötekileştirme ve eşitlik süreçlerini açıklayarak, onları, belirlenmiş toplumsal cinsiyet rolleri fikrinin üstesinden gelmeye teşvik ederek, toplumsal değişim olasılıkları hakkında düşünmelerini sağlarız.¹⁴

12 Sen, A. (1999). *Development as Freedom. (Özgürlük Olarak Kalkınma)* Oxford: Oxford University Press.

13 Bkz UNESCO Promoting gender equality through textbooks (Cinsiyet eşitliğinin ders kitaplarıyla desteklenmesi)

14 Bkz UNESCO Promoting gender equality through textbooks (Cinsiyet eşitliğinin ders kitaplarıyla desteklenmesi)

Tablo 2: Farklı kimlikleri temsil etmek

Ders kitabı yazarları, kimliklerin ve ilgili deneyimlerin karmaşıklığını nasıl gösterebilir ve çeşitliliği nasıl teşvik edebilir?

ZORLU SORULAR VE DİKKAT EDİLECEK NOKTALAR	TAVSİYELER VE ÖNERİLEN YAKLAŞIMLAR	ÖNERİLEN UYGULAMALAR VE / VEYA UMUT VEREN UYGULAMALARDAN ÖRNEKLER
1 ÇEŞİTLİLİĞİN TEMSİL EDİLMESİ	1 Farklı bakış açılarının zenginliğini ve karmaşıklığını anlamayı kolaylaştıran bilgiler sunarak, hem dini hem de dini olmayan çeşitli gruplar hakkında gerçek bilgiler verin. 2 Bütün inananlar aynı ayinleri yapmadığından veya bunları aynı şekilde yorumlamadığından, dini gelenekler içinde var olan çeşitli eğilimleri aktarın. 3 Din dışı geleneklere sahip olanlar da dahil olmak üzere, bireylerin inançlarını nasıl yorumladıklarını ve nasıl uyguladıklarını tartışın. 4 İyi düşünülmüş münazaraları teşvik etmek için dini ve dini olmayan grupların sosyal konulardaki farklı görüşlerini açıklayın. 5 Herhangi bir dine inanmayanların olduğunu beyan edin. 6 Belirli bir inanca sahip insanları tek tip olarak yorumlamaktan veya bireyleri ve grupları ulusal veya dini geçmişlerine indirgemekten veya maletmekten kaçının. 7 Dinler, inançlar ve ritüeller hakkındaki bilgiler ile, dini veya dini olmayan bir topluluğun günlük deneyimleri arasında bağlantı kurun.	- Bireyler bazı durumlarda kendilerini "Hindu", "Bahai" veya "Müslüman" gibi inançlarına göre tanımlayabilirler, ancak başları da koşullara ve konuştukları kişiye bağlı olarak kendilerini sosyal statülerine, kökenlerine, yaşlarına, milliyetlerine, mesleklerine göre veya başka bir şekilde tanımlamayı tercih edebilirler. - Hristiyanlıkta Protestanlık ve Katoliklik, İslam'da Şii ve Sünnilik ve Mahayana ve Hinayana Budizmi. - Öğrencileri farklı ilgi alanlarıyla ve bakış açılarıyla tanıştırmak için Budist, Hristiyan, Yahudi, Müslüman kutlamalarını, ritüellerini veya diğer inançları anlatın. - Bireylerin özel hayatlarındaki olayların (farklı bir dine sahip olan veya hiç dinsiz biriyle evlilik gibi) kendilerini nasıl tanımladıklarını ve çocuklarını nasıl eğittiklerini nasıl etkileyebileceğini değerlendirin. - Aynı ülkede yaşayan genellikle aynı tarihsel deneyimi ve aynı gelenek ve inançları paylaşan farklı dinlerden bireyler üzerinde düşünün. - Dindar olmayan bireylerin olası manevi yaşamlarını ve değerlerini tartışın. <i>Across the Centuries (Yüzyıllar Boyunca)</i> isimli ortaokul ders kitabında (Houghton Mifflin Sosyal Çalışmalar, 2003), Fas'taki bir sokakta çekilmiş ve modern Müslüman kadınların kıyafetlerinin çeşitliliğini gösteren bir fotoğrafı bulunuyor. - Güney Sudan'da ilköğretimde kullanılan üç sosyal bilgiler ders kitabında (Eğitim ve Öğretim Bakanlığı, 2012) Hristiyan ve Müslüman düşünlerinin yan yana resimli açıklamaları bulunuyor.

ZORLU SORULAR VE DİKKAT EDİLECEK NOKTALAR	TAVSİYELER VE ÖNERİLEN YAKLAŞIMLAR	ÖNERİLEN UYGULAMALAR VE / VEYA UMUT VEREN UYGULAMALARDAN ÖRNEKLER
1 ÇEŞİTLİLİĞİN TEMSİL EDİLMESİ	8 Dini tarih anlatımlarına yer verin ve ilgili tartışmalar hakkında tarafsız bilgi sağlayın. Tarihe farklı bakış açılarından bakılmasını teşvik edin.	a) Dinlerin, inançların ve dini kuralların değişebileceğini gösterin. Hem değişiklikleri hem de sürekliliği tanımlamak için örneklerden faydalanılmalı, hangi temel kavramların, ritüellerin, sembollerin yüzyıllar boyunca sabit kaldığını ve hangilerinin değiştiği incelenmelidir. Örnek: İbrahimi dinler birbirlerinden dini gelenekleri ödünç almışlardır ve bu dinlerde ortak semboller ve karakterler vardır. b) Örnek olarak Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna'daki eğitimciler tarafından EUROCLIO - Avrupa Tarih Eğitimcileri Derneği ve proje ortaklarının desteği ile hazırlanan The Countries of the Black Sea Region and Socio-Political Developments in the 19th and 20th Centuries (Karadeniz Bölgesindeki Ülkeler ve 19. ve 20. Yüzyıllarda Sosyo-Politik Gelişmeler) isimli yayın. Bu yayın, farklı geçmişlere sahip insanların, sınırların ötesindeki kültürlerin öğretilmesi ve öğrenilmesine yönelik yenilikçi yaklaşımların kullanılması konusunda birlikte çalışabileceklerini göstermektedir. (EUROCLIO Haber Bülteni 2014) c) Yurttaşlık bilgisi ders kitabı, öğrencilere çoğulcu toplumların gerçekliğini tanıtır. Yapılan tanıma göre dini çeşitlilik, ortak bir aidiyet ve kolektif bir kimlik duygusunu hissetmek için engel değildir. Bu ünitenin başlığında "Filistin", "çeşitliliğin ve çoğulculuğun ülkesidir" yazmaktadır. Bu metinde, Filistin toplumu, farklı entelektüel, politik, kültürel ve dini etkilere sahip bir toplum olarak tanımlanmaktadır. Filistin toplumunun bu imajı, ders kitabının kapağındaki resimle desteklenmektedir. Böyle bir çoğulculuk bir istisna olarak değil, çağdaş toplumların oldukça normal bir özelliği olarak tasvir edilmiştir: Farklı kültürel, dini ve politik yönelimlere sahip insanlar, toplumun düzenli bir parçasıdır. Kaynak: el-Tarbiya al-Madaniyya Filistin Müfredat Geliştirme Merkezi 2007 (Filistin)
	9 Farklı dini gruplar arasındaki karşılaşmalar, alışverişler ve çatışmalarla tanımlanabilecek tarihsel ilişkileri açıklayın; öğrencilerin dinlerini daha geniş sosyal, politik ve entelektüel bağlamda görmelerine imkan tanıyın.	• Bir ders kitabı, farklı dini gelenekler konusunda karşılaştırmalı bir yaklaşım izler. Birini diğerlerinden ayırmadan, büyük dinler hakkında bilgi verir. Ek olarak, bu dinlerin çeşitli boyutlarını; tarihsel kökenlerini, temel kavramlarını ve inançlarını, kaynaklarını ve ahlaki öğretilerini anlatır. (İçerik sayfası) Bir resimde gösterildiği gibi, ders kitabı, bugün inanlarla ilgili çağdaş sorulara özel bir vurgu yapmaktadır: bu alıştırmada, öğrenciler Hinduizm'de çevre etliğini öğrenirken; diğer bölümlerde biyoetik veya cinsel etik ele alınmaktadır (Alıştırma). Kaynak: Living Religion.(Yaşayan Din) Dördüncü baskı. Pearson Avustralya 2011.

İnsan haklarını entegre etmek

İnsan hakları, kültür, cinsiyet veya din farklılıklarından bağımsız olarak tüm bireylerin eşitliğini ve değerini koruyan, genellikle uluslararası sözleşmelerde yer alan ahlaki ve yasal normlardır. Ders kitapları bu mesajı öğrencilere iletmede hayati bir rol oynamaktadır, ancak aynı zamanda hürriyet, eşitlik ve ayrımcılık yasağını garanti altına almak için hükümetler tarafından onaylanmış gerçek uluslararası belgeleri dikkate almak da önemlidir.¹⁵ Bu belgelerin incelenmesi öğrencilerin bakış açılarını genişletir, öğrencileri topluma yapıcı bir şekilde katkıda bulunmayı öğrenmeye ve eleştirel düşünmeye teşvik eder. Dahası, bu tür araçların var olduğunu ve dünyanın her yerindeki ülkeler tarafından desteklendiğini bilmek, tüm bireylerin eşit olduğu ve saygıyı hak ettiği mesajını pekiştirir. Ders kitabı yazarları ve kullanıcıları, eşitliğin din, toplumsal cinsiyet ve kültürdeki farklılıkların ötesinde olduğu mesajını kolaylıkla verebilirler.

Örneğin ders kitapları, dil ve sanattaki farklılıklar gibi çeşitli kültürel ifadelerden örnekler vererek dünyadaki ve bir toplumdaki kültürel çeşitliliği gösterebilir. Ders kitapları bir adım ileriye gidip, kültürel çeşitliliği desteklemek adına kültürel hakları da insan hakları olarak savunmalıdır. UNESCO, kültürel hakları tanımlamanın bile tek başına karmaşık bir konu olduğunu kabul etmektedir, zira tüm insan haklarının kültürel bir boyutu vardır. Kültürel haklar ile medeni veya siyasi haklar arasında kimi zaman gerilimin olduğu yasal bağlamlarda durum özellikle karmaşıktır.¹⁶ Bununla birlikte, kültürlerin hayatta kalması için kültürel çeşitliliğin önemi göz önüne alındığında, kültürlerarası eğitim politikası bu çeşitliliği keşfetmeyi, geliştirmeyi ve korumayı amaçlamalıdır. Buradaki zorluk evrensellik ile kültürel çoğulculuk arasındaki doğru dengeyi bulmaktır.

Toplumsal cinsiyet açısından ders kitapları,

tarih boyunca meydana gelen değişiklikleri inceleyerek haklar konusunda tartışma başlatabilir. Yüzyıllar boyunca dünyanın her yerinde eşit haklar (erkekler ve kadınlar için veya diğer bazı nüfus kategorileri için) kural değildi. Kadınlar ayrıca maaşlar, işe erişim, eğitim ve benzeri konularda her türlü ayrımcılığa maruz kaldı - ve hala da kalıyorlar. Ders kitapları erkeklerin ve kadınların durumunun nasıl değiştiğini göstermelidir. Amaç, her bir toplumsal cinsiyetin rolünü ve statüsünü tarihsel bir bağlamda açıklamak, ulusal mevzuata veya eşitliği teşvik etmeyi amaçlayan uluslararası sözleşmelerin onaylanmasına atıfta bulunurken diğer dönemlerle ve toplumlarla karşılaştırmalar yapmaktır. Geçmişten bu yana kaydedilen ilerlemeleri örneklemek, kadın haklarının korunmasının kadınları nasıl güçlendirdiğini, yaşamın her alanında rollerin genişlemesine ve genel olarak toplumun iyileşmesine yol açtığını açıklamaya yardımcı olur.

Ders kitapları din ile ilgili olarak haklar ve dini özgürlükler arasındaki çeşitli ilişkileri örnekleyebilir. Örneğin, bazı ülkelerde, medeni hukuk ile dini hukuk arasında dini yasal ve siyasi kurumlardan ayıran bir ayrım vardır.

Bu tür ülkelerde vatandaşlık bir dine mensubiyet olarak tanımlanmaz ve tüm vatandaşlar inançlarına, kökenlerine veya bağlılıklarına bakılmaksızın eşittir.

Bazı ülkelerde ise Tanrı'ya veya resmi bir dine atıf Anayasa'da yer almaktadır. Dinler, dini farklılıklar ve haklar hakkındaki tartışmalar bu nedenle çoğu kez yasal ve politik çerçevelere bağlıdır. Ders kitaplarının bu etkileşimlerin çeşitliliğini ve karmaşıklığını doğru bir şekilde yansıtması önemlidir. Aşağıdaki tablo ders kitabı yazarlarının ve kullanıcılarının haklarla ilgili soruları değerlendirirken karşılaştıkları en önemli sorunlara genel bir bakış sağlamakta ve bunların nasıl ele alınacağına dair örnekler içermektedir.

¹⁵ Bu araçların kapsamlı bir listesi için Ek'e bkz.

¹⁶ Kültürel Çeşitliliğe ve Kültürlerarası Diyaloğa Yatırım Yapmak. UNESCO Dünya Raporu

Tablo 3: İnsan haklarını entegre etmek

Ders kitabı yazarları hakları nasıl entegre edebilir ve haklarla uluslararası hukuk belgeleri arasında nasıl bağlantı kurabilir?

ZORLU SORULAR VE DİKKAT EDİLECEK NOKTALAR	TAVSİYELER VE ÖNERİLEN YAKLAŞIMLAR	ÖNERİLEN UYGULAMALAR VE / VEYA UMUT VEREN UYGULAMALARDAN ÖRNEKLER
1 HAKLARA İLİŞKİN ANLAŞMAZLIKLARIN SUNUMU	1 Öğrencileri artan dini hoşgörüsüzlük ve köktencilik konusunda bilinçlendirin ve her türlü radikalleşmeyi önlemenin neden gerekli olduğunu anlatın. Hoşgörüsüzlüğe karşı koymak için umut verici uygulamaları sunun.	- Örnek: 2014 Nobel Barış Ödülü sahibi Malala Yusaftai'den alıntı yaparak kızlar için eğitim hakkının öneminden bahsedin. - Öğrencilere, fikir ve din özgürlüğü de dahil olmak üzere her vatandaşın temel haklarını tanıtan bir yurttaşlık bilgisi ders kitabı. Bu haklar soyut kurallar değildir, günlük hayatta uygulamaya konulmalıdır. Bu örnek, öğrencileri haklarını nasıl savunabilecekleri ve bu hakları teşvik etmeleri için ne yapabilecekleri konusunda düşünmeye teşvik eder. İlgili bir alıştırmada tartışıldığı gibi, bu tür faaliyetler okullarda başlayabilir: "Günümüzde dini hoşgörüsüzlük birçok toplulukta zemin kazanıyor. Bu durumun okuluma ulaşmasını önlemek için, okul ortamlarında dini hoşgörüyü teşvik etmek için okul arkadaşlarımla birlikte bir taslak hazırlıyorum" Kaynak: Éducation civique et morale CM1. Lafon: Abidjan 2010 (Fildişi Sahili)
2 SİYASİ HAKLARIN GÖSTERİLMESİ	2 Çağdaş toplumlarda dini konular etrafında uzlaşma ve çatışmalar hakkında öğrenciler arasında yapıcı tartışmayı teşvik edin.	The World History: Medieval to Modern Times (Dünya Tarihi: Orta Çağdan Modern Zamanlara) (Holt, Reinhart ve Winston, 2007) İslam'ın Altın Çağı'nda Müslümanlar tarafından yönetilen toplumlarda, özellikle Yahudilere ve Hristiyanlara yönelik yaygın dini hoşgörü uygulamasını anlatır.
3 KİŞİLERİN STATÜSÜNÜN VE SİVİL HAKLARIN TEMSİLİ	Ulusal ve uluslararası olarak kazanılan hakların tarih şeridini gösterin; bu hakları sıralayın ve çeşitli dönemler ve ülkeler arasında karşılaştırma yapın.	- Örnek: MÖ beşinci yüzyılda Atina'da vatandaşlık. Demokratik ilkelerin genellikle kadınlara, kölelere veya yabancılara fayda sağlamadığına işaret edin. Bununla birlikte, kendileri vatandaş olmasa da, kadınlar vatandaşlığın aktarılmasında hayati bir rol oynadılar çünkü vatandaş olmak için babanızın vatandaş olması ve annenizin vatandaşın kızı olması gerekiyordu. - Farklı aile modellerindeki değişikliklere dikkat çekin. - Ev işlerini paylaşan, aile kaynaklarını yöneten ve ortak kararlar alan çalışan babalar ve anneler - Her iki cinsiyetten çocukların kaynaklara (yemek, bakım vb.) ve etkinliklere (okul, oyun vb.) eşit şekilde erişebilmesi ve aile işlerini eşit şekilde paylaşmaları

EK

Sözlükçe¹⁷

Kültür

"En geniş anlamıyla, kültürün artık bir toplumu veya sosyal grubu karakterize eden ayırt edici ruhsal, maddi, entelektüel ve duygusal özelliklerin tamamı olduğu söylenebilir. Sadece sanatı ve edebiyatı değil, aynı zamanda yaşam tarzlarını, temel insan haklarını, değer sistemlerini, gelenekleri ve inançları da içerir. " Mexico City Kültür Politikaları Bildirgesi, Dünya Kültür Politikaları Konferansı, Mexico City, 26 Temmuz-6 Ağustos 1982.

Kültürel çeşitlilik

Çok sayıda farklı kültür mevcuttur. Kültürler çoğu zaman birbiriyle kaynaşsa da, aralarında ve kendi içlerinde gözle görülür farklılıklar vardır.

Ayrımcılık

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ayrımcılık yapmama ilkesini kabul etmektedir. UNESCO'nun 1960 Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşmesinin 1. Maddesi şu şekildedir: "“ayrımcılık” terimi; ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka bir görüş, ulusal veya toplumsal köken, ekonomik koşul ya da doğum temeline dayanan, eğitimde muamele eşitliğini engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ayırmayı, dışarıda bırakmayı, sınırlandırmayı veya tercih etmeyi içerir.” Günümüzde birçok ülke ayrımcılığın hem alanını hem de gerekçesini genişletmiştir. Örneğin, birçok ülke artık işyerinde ayrımcılığı ve engellilik, cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliği temelli ayrımcılığı bu tanıma dahil etmektedir.

Müfredat

Hem örgün hem de yaygın eğitimde öğrenme deneyimleri ve fırsatları bağlamında bilgi, beceri, değer ve tutumların sistematik ve yönelimsel ifadesidir.

Toplumsal Cinsiyet

"Toplumsal cinsiyet", kadınların ve erkeklerin idealize edilmiş kültürel imajlarıyla ilişkili rol ve sorumlulukları ifade eder. Toplumsal roller aile ve toplum tarafından belirlenir ve kültürle bağlantılıdır. Bir kişi doğduğu andan itibaren yaşadığı toplumdaki toplumsal cinsiyet rollerini öğrenmeye başlar. Bununla birlikte, eril ve dişi tanımları zaman içinde değişebilen ve değişen kültürel bir yapıdır. Bu nedenle, eşit olmayan toplumsal cinsiyet ilişkileri ne mukadderdir ne de değişmezdir. Toplumsal Cinsiyet kavramı, cinsiyet temelli eşitsizlikleri sorgulamak ve cinsiyet eşitliğini teşvik etmek için kullanılabilir.

Toplumsal cinsiyet paritesi

Toplumsal cinsiyet paritesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin garantisidir. Toplumsal cinsiyet perspektifinden bakıldığında, ders kitaplarının toplumsal olarak inşa edilmiş tüm toplumsal cinsiyet kimliklerinin yanı sıra cinsiyetlerin temsilinde bir denge sağlaması hayati önem taşımaktadır. Hem yetişkinleri hem de çocukları tasvir eden resimlerin seçiminde bu denge korunmalıdır.

Toplumsal cinsiyet rolleri

Filozoflar, antropologlar ve sosyologlar birbirine bağlı olan "eril" ve "dişi" ve "kadınlık" ve "erkeklik" kategorilerini incelemişler ve evrensel bir tanımları olmadığı, bir bağlamda erkeklere verilen bir rolün başka bir bağlamda kadınlara verilebileceği sonucuna varmışlardır. Bir çevrede "kadın" olarak kabul edilen belirli bir görev, başka bir ortamda erkeksi kabul edilebilir. Bu nedenle her toplum kendi özel kriterleri ve mantığı temelinde kendi sınıflandırmasını oluşturur. Farklı cinsiyetlerin rolleri öğrenme yoluyla kazanılır ve eşitliğin teşvik edilmesi, bu rollerin ne kadar keyfi olduğunun altını çizmeye yardımcı olur.

17 Kültürel Çeşitliliğe ve Kültürlerarası Diyaloga Yatırım Yapmak. UNESCO Dünya Raporu ve diğer UNESCO veya Birleşmiş Milletlerin diğer hüküm eden belgeleri ve yayınları

Toplumsal cinsiyete ilişkin kalıpyargılar

Bunlar, "eril" ve "dişil" kategorilerini ayırt etmek ve düzenlemek için kullanılan, sosyal gruplar olarak erkeklerin ve kadınların sözde özellikleri hakkında bir dizi inançtır.

Toplumsal Cinsiyet sistemi

Toplumsal cinsiyet sistemi, erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkileri düzenleyen normlar, inançlar, uygulamalar ve bilgiler kümesidir.

Öğrenme aracı

Bireysel şekilde veya organize bir müfredat kapsamında öğrenirken kullanılan her tür araç veya kaynak (yeni ve sosyal medya dahil).

Öğrenme kaynağı

Metinsel materyaller, nesneler, modeller, elektronik medya ve tamamlayıcı okuma materyalleri dahil olmak üzere, özellikle öğrenmeyi desteklemeyi amaçlayan her türlü ortam veya materyal.

Çok yönlülük¹⁸

Tarihte ve tarih öğretiminde çok yönlülük, tarih disiplininin temelini oluşturan prosedürlerden ve süreçlerden yararlanarak tarihsel olayları, kişilikleri, yaşanan gelişmeleri, kültürleri ve toplumları farklı bakış açılarından görmek şeklinde tanımlanabilir.

Kültürel çoğulculuk

Kültürel çoğulculuk, giderek çeşitlenen toplumlarımızdaki kültürel çeşitlilik gerçeğinin politikayla ifadesidir. Çoğul, çeşitli ve dinamik kültürel kimliklere sahip insanlar ve gruplar arasında uyumlu etkileşimin sağlanması esastır. Tüm vatandaşların dahil edilmesine ve katılımına yönelik politikalar, sosyal uyumun, sivil toplumun canlılığının ve barışın güvencesidir.

Kaliteli ders kitapları ve öğrenim materyalleri

Günümüzde kaliteli öğrenim materyalleri, öğre-

neni, kendi topluluklarının ve genel olarak dünyanın sorumlu vatandaşları olmak için gerekli bilgi, beceri ve tutumları edinme sürecine aktif olarak dahil eden materyaller olarak tanımlanır.

Din

UNESCO, dini, "insan deneyiminin çeşitliliğini ve insanların insan yaşamının vaatleri, meydan okumaları ve trajedisiyle uzlaşmanın çeşitli yollarını yansıtan" kolektif ve tarihsel yaratımlar olarak tanımlar. Dinler, diğer kültürel uygulamalar ve değerlerle etkileşime girdiklerinden kültürler arasındadır ve kendi içinde çeşitlidir.

Hak temelli yaklaşım

Birleşmiş Milletler sistemine göre, hak temelli bir yaklaşım, işbirliği, politikalar ve teknik yardım için yürütülen tüm programların, insan haklarının İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde ve diğer uluslararası insan hakları belgelerinde/ mekanizmalarında belirtilen şekilde hayata geçirilmesini desteklemesi gerektiğini gösterir.

Cinsiyet

Cinsiyet, canlıların üremeye ilişkin fizyolojik işlevlerindeki gözlenebilir farklılıklara dayanan biyolojik farklılıkları ifade eder.

Kalıpyargılar

Bir bireye veya gruba atfedilen, ister cinsiyet, ister kültür isterse din olsun genellikle tek bir boyuta indirgenen özelliklerini tanımlamak için kullanılan, çoğunlukla alçaltıcı ve kökleşmiş, basite indirgenmiş tasvirlerdir.

Ders kitabı

Ders kitabı, bir müfredatı desteklemek veya bir parçası olarak sistematik bir şekilde uygulanan, belirli bir seviye ve alana yönelik öğrenme içeriğini bir araya getiren bir öğrenme kaynağıdır. Geleneksel ders kitapları, dünyanın eğitim sistemlerinin çoğunda öğretim ve öğrenim için ana kaynak olarak kullanılmak üzere basılır, ciltlenir ve dağıtılır.

18 Bkz UNESCO Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision, 2010 and Multiperspectivity in History Teaching: A Guide for Teachers, 2003. (UNESCO Ders Kitabı Araştırması ve Ders Kitabı Revizyonu Kılavuzu, 2010 ve Tarih Öğretiminde Çok Yönlü Bakış Açısı:Öğretmenler

Seçme kaynakça

Bu kılavuz hazırlanırken aşağıda sıralanan kaynaklardan faydalanılmıştır:

- Son anketler ve raporlar
- Analitik kılavuzlar
- Umut vaat eden uygulamaları geliştirmek için kullanılabilecek ek kaynaklar

Kullanıcılar, sorunları daha derinlemesine anlamak için bu kaynakları incelemek isteyebilirler. Üç konuyla ilgili okul ders kitaplarının kapsamlı bir kaynakçası için, lütfen ders kitabı geliştirmeye ilgili açıklamalı kaynakçanın çevrimiçi sürümüne bakın <http://www.unesco.org/new/fileadmin/multimedia/hq/ed/pdf/unesco-textbook-gelistirme-biblio.pdf>

Blumberg, R. L. (2007), Gender bias in textbooks: A hidden obstacle on the road to gender equality in education. (Ders kitaplarında cinsiyet yanlılığı: Eğitimde cinsiyet eşitliğine giden yolda gizli bir engel) UNESCO (Background paper for the Education for All Global Monitoring Report 2008: Education for All by 2015: Will we make it?))Tüm 2015 yılına kadar Herkes için Eğitim: Başaracak mıyız başlıklı 2008 Herkes İçin Eğitim İzleme Raporunun arka plan belgesi). http://files.adulteducation.at/voev_content/340-gender_books.pdf

Brugilles, C. and Cromer, S. (2009), Promoting gender equality through textbooks A Methodological Guide (Cinsiyet eşitliğinin ders kitaplarıyla desteklenmesi. Metodolojik Kılavuz) UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001588/158897e.pdf>

Centre Hubertine Auclert (2014), Manuels scolaires, genre et égalité (2 Temmuz 2014 sempozyum bildirisi). <http://www.centre-hubertine-auclert.fr/sites/default/files/fichiers/actes-04-manuelscolaire-22122014-web.pdf>

Choppin, A. ve Costa-Lascoux, J. (eds) (2011), Le monde arabo-musulman dans les manuels scolaires français. UNESCO için Fransız Ulusal Komisyonu.

Delors, J. vd. (1996), Learning: The Treasure Within (Öğrenme: Gizli Hazine) UNESCO.

Interfaith Council on Ethics Education for Children, Arigatou Foundation (2008), Learning to Live Together: An Intercultural and Interfaith Programme for Ethics Education.(Çocuklar İçin Etik Eğitimi Dinlerarası Konseyi, Arigatou Vakfı (2008), Birlikte Yaşamayı Öğrenmek: Etik Eğitimi için Kültürlerarası ve Dinler arası Bir Program) UNESCO ve UNICEF tarafından işbirliği içinde hazırlanmış ve onaylanmıştır. Arigatou Vakfı. <http://unesdoc.unesco.org/images/0016/001610/161059e.pdf>

Leo, J. de (2010), Education for Intercultural Understanding. (Kültürlerarası Anlayış İçin Eğitim) UNESCO Bangkok Ofisi (Reorienting Teacher Education to Address Sustainable Development: Guidelines and Tools) (Sürdürülebilir Kalkınma İçin Öğretmen Eğitiminin Yeniden Yönlendirilmesi: Yol Gösterici İlkeler ve Araçlar) <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001890/189051e.pdf>

Mollo-Bouvier, S., Pozo-Medina, Y. (1991), La discrimination et les droits de l'homme dans les

matériels didactiques: guide méthodologique. UNESCO (Études et documents d'éducation, no.57). <http://unesdoc.unesco.org/images/0008/000887/088737fo.pdf>

Sifuniso, M. (2000), Gender Sensitive Editing. (Toplum Cinsiyetine Duyarlı Metin Düzenleme) ADEA Kitaplar ve Öğrenme Materyalleri Çalışma Grubu.

UNESCO (2006), UNESCO Guidelines on Intercultural Education.(UNESCO (2006), UNESCO Kültürlerarası Eğitim Rehberi) UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001478/147878e.pdf>

UNESCO (2005), Proceedings of the International Congresses of: Education for Shared Values for Intercultural and Interfaith Understanding, (and) Religion in Peace and Conflict: Responding to Militancy and Fundamentalism. (UNESCO (2005), Uluslararası Kongre Bildirileri: Kültürlerarası ve Dinler arası Anlayış için Paylaşılan Değerler Eğitimi, (ve) Barış ve Çatışma İçinde Din: Militanlık ve Köktencilğe Yanıt Vermek.) UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001417/141773e.pdf>

UNESCO (2009), Investing in Cultural Diversity and Intercultural Dialogue: UNESCO World Report. (Kültürel Çeşitliliğe ve Kültürlerarası Diyaloga Yatırım Yapmak. UNESCO Dünya Raporu) UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001847/184755E.pdf>

UNESCO (2009), Promoting Gender Equality in Education. Gender in Education Network Asia-Pacific (GENIA) Toolkit.(Eğitimde Cinsiyet Eşitliğini Teşvik Etmek. Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Ağı Asya-Pasifik (GENIA) Araç Seti) UNESCO, Bangkok ofisi. <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001864/186495e.pdf>

UNESCO (2012), UNESCO International Meeting of Experts: Fostering a Culture of Intercultural Dialogue in the Arab States. Report. (UNESCO Uluslararası Uzmanlar Toplantısı: (UNESCO (2012), UNESCO Uluslararası Uzmanlar Toplantısı: Arap Devletlerinde Kültürlerarası Diyalog Kültürünü Teşvik Etmek) Rapor UNESCO Beyrut Ofisi. <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002196/219692e.pdf> check

UNESCO (2015), Global Citizenship Education: Topics and Learning Objectives. (Küresel Vatandaşlık Eğitimi: Konular ve Öğrenme Hedefleri) <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002329/232993e.pdf>

UNESCO (2015) Comparative study of textbooks: working document in the framework of the Euro-Arab Dialogue; summary report. (Ders kitaplarının karşılaştırmalı çalışması: Avrupa-Arap Diyalogu çerçevesinde çalışma belgesi; Özet raporu.) <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002431/243181e.pdf>

UNESCO (2016), Out in the open: education sector responses to violence based on sexual orientation and gender identity/expression. (Açığa çıkarmak: eğitim sektörünün cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliği/ifadesi temelli şiddete verdiği yanıtlar.) <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002447/244756e.pdf>

Başlıca uluslararası hukuki belgeler

Bu kılavuz, uluslararası belgelerde yer alan evrensel değerlere dayanmaktadır. Ders kitapları, eğitim konusunda insan hakları temelli bir yaklaşım benimsemeli ve imkan dahilinde öğrenenlere ilgili yasal belgelerin bazı yönlerini tanıtmalıdır. Aşağıda bu tür araçların bir referansı bulunmaktadır.

KABUL EDİLDİĞİ YIL	DERS KİTAPLARI VE ÖĞRENME KAYNAKLARI İLE İLGİLİ KISIMLAR
2007	UNESCO Yerli Halkların Hakları Bildirgesi (Madde 14.1) Yerli halklar kendi eğitim ve öğretim kültürlerine uygun bir şekilde kendi dillerinde eğitim veren eğitim sistemlerini ve kurumlarını kurma ve kontrol etme hakkına sahiptir.
2006	BM Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme (Madde 24.3) Taraf Devletler engellilerin toplumun eşit üyeleri olarak eğitime tam ve eşit katılımlarını kolaylaştırmak için yaşamı ve sosyal gelişim becerilerini öğrenmelerini sağlar. Taraf Devletler bu amaçla aşağıda belirtilen tedbirleri alır: (3.a) Braille ve diğer biçimlerdeki yazıların okunmasının öğrenilmesi, beden dilinin ve alternatif iletişim araçları ve biçimleri ile yeni çevreye alışma ve bu çevrede hareket etme becerilerinin öğrenilmesi, akran desteği ve rehberlik hizmetlerinin kolaylaştırılması.
2005	UNESCO Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi Madde 12 – Uluslararası İşbirliğinin Teşvik Edilmesi Taraflar kültürel ifadelerin çeşitliliğinin geliştirilmesine elverişli koşulların oluşturulması için ikili, bölgesel ve uluslararası işbirliklerini güçlendirmek, özellikle (12.d) yeni teknolojilerin kullanılmasını desteklemek, bilgi paylaşımını ve kültürel anlayışı geliştirmek için ortaklıkları teşvik etmek ve kültürel ifadelerin çeşitliliğini teşvik etmek için çaba göstereceklerdir
2001	UNESCO Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi UNESCO Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesinin uygulanmasına yönelik eylem planının ana hatları Ek II Eğitim yoluyla kültürel çeşitliliğin olumlu değerine ilişkin farkındalığı arttırmak ve bu amaçla müfredat tasarımı ve öğretmen eğitimi iyileştirmek.
1992	UNESCO Ulusal veya Etnik, Dini veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına İlişkin Bildiri (Madde 4.2.) Devletler, mümkün olduğu kadar, azınlıklara mensup kişilerin ana dillerini öğrenmeleri veya ana dillerinde eğitim almaları için yeterli imkanlara sahip olabilecekleri gerekli tedbirleri almalıdırlar. (Madde 4.4) . Devletler gerektiği takdirde, kendi ülkelerinde var olan azınlıkların tarih, gelenekler, dil ve kültürleri ile ilgili bilgiler almalarını özendirmek için eğitim alanında tedbirler almalıdırlar. Azınlıklara mensup olan kişiler, toplumun bütünü hakkında bilgi edinebilmek için yeterli imkanlara sahip olmalıdırlar.

KABUL EDİLDİĞİ YIL	DERS KİTAPLARI VE ÖĞRENME KAYNAKLARI İLE İLGİLİ KISIMLAR
1990	BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (Madde 28.3) Taraf Devletler eğitim alanında, özellikle cehaletin ve okuma yazma bilmemenin dünyadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve çağdaş eğitim yöntemlerine ve bilimsel ve teknik bilgilere sahip olunmasını kolaylaştırmak amacıyla uluslararası işbirliğini güçlendirir ve teşvik ederler. Bu konuda, gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur.
1981	Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine İlişkin BM Sözleşmesi (CEDAW) Madde 10 (c) Kadın ve erkeğin rolleriyle ilgili kalıplaşmış kavramların eğitimin her şeklinden ve kademesinden kaldırılması ve bu amaca ulaşılması için karma eğitimin ve diğer eğitim şekillerinin teşvik edilmesi, özellikle ders kitaplarının ve okul programlarının yeniden gözden geçirilmesi ve eğitim metotlarının bu amaca göre düzenlenmesi
1974	UNESCO'nun Uluslararası Anlayış, İşbirliği ve Barış için Eğitim ile İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerle ilgili Eğitime İlişkin Tavsiye Kararı 38 (a) uygun ve yapıcı kullanım, ders kitaplarından televizyona kadar bütün araç-gereç türleri ve mevcut yardımlardan ve yeni eğitimsel teknolojiden yapılmalıdır; 39 (b) Üye Devletler, eğitimsel araç-gereçlerin, özellikle ders kitaplarının, yanlış anlamaya, güvensizliğe, ırkçı tepkilere, diğer gruplara ve insanlara nefret duymaya ya da onları hor görmeye meydan vermeye eğilimli unsurlardan arınmış olmalarını garanti etmek için uygun tedbirler almalıdırlar. Materyaller, öğrenenlerin bu tavsiye kararının amaçlarına aykırı gibi görünen kitlesel medya aracılığıyla yayılan düşünceleri ve bilgiyi değerlendirmelerine yardımcı olacak geniş bir bilgi geçmişi sağlamalıdırlar.
1948	İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (Madde 26.2) Eğitim insan şahsiyetinin tam gelişmesini ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygının kuvvetlenmesine yönelmelidir. Tüm uluslar, ırk ve din grupları arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu teşvik etmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışın idamesi yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.

DİN, TOPLUMSAL CİNSİYET VE
KÜLTÜRE ODAKLANARAK

**DERS KİTAPLARININ
İÇERİĞİNİN
KAPSAYICI HALE
GETİRİLMESİ**

“Bir ders kitabı
yazarıysanız veya
müfredat hazırlamakla
görevliyseniz ve
kapsayıcı ders kitapları
ve / veya öğrenme
materyalleri hazırlamakta
kararlıysanız, bu pratik
kılavuz, dine, toplumsal
cinsiyete ve kültüre
dayalı önyargılardan
ve kalıpyargılardan
arınmış ders kitapları
tasarlamanıza, yazmanıza
ve değerlendirmenize
yardımcı olacaktır.”

ESHİD

Eşit Haklar
İçin

İzleme Derneği

Eşit Haklar İçin İzleme Derneği

Gümüşsuyu Mah. Ağa Çırağı Sok.
No:7 Pamir Apt D:1
Beyoğlu/İstanbul
Tel: 0212 293 63 77
www.esithaklar.org
email: esithaklar@gmail.com